

Raport de arhitectură - Structurile arheologice de pe strada Lipscani / Hanul Șerban Vodă

Virgil Apostol, Ștefan Bălici

Săpăturile arheologice desfășurate în anul 2008 și sporadic în anul 2009 pe suprafața trotuarului din fața Băncii Naționale a României au adus la lumină una din cele mai interesante descoperiri din Centrul Istoric: structura laturii sudice a hanului Șerban Vodă.

Reperete istorice ale edificării și funcționării sale, precum și amplasamentul hanului erau cunoscute în linii generale din documentele istorice și lucrările de specialitate publicate.¹ Cercetările arheologice actuale aduc acestor date importante noi jaloane: subsolul parțial în care a funcționat probabil paraclisul bisericii hanului și mărturia adosării unor construcții (prăvălii sau extinderi ale prăvăliilor) la latura sudică a hanului. Amplasamentul și configurația laturii cercetate a hanului, cunoscute în linii generale din mai multe surse iconografice,² au putut fi localizate acum cu precizie.

Ruinele Hanului Șerban Vodă

Zidul sudic al laturii sudice a hanului, care fusese deja identificat prin câteva sondaje efectuate cu ocazia cercetărilor de pe suprafața străzii Lipscani,³ a fost acum pus în evidență pe o lungime de cca. 90 m.⁴ La acesta (Z68),⁵ la nivelul fundațiilor și zonei subsolului parțial, „aderă” șaptesprezece ziduri transversale. Acestea definesc paisprezece travee cu deschideri de 3,90 m - 4,50 m și o travee cu deschiderea de 2,30 m, care încadrează probabil un acces rampant la nivelul subsolului. Acest acces, situat în zona mediană a laturii sudice a hanului, făcea probabil legătura cu un ansamblu de pivnițe locale. Subsolul se extindea în raport cu traveea destinată accesului, cu trei travee spre est și una spre vest. Acoperirea pivnițelor a fost făcută cu bolți simple întărite cu arce dublouri. Cele trei travee dinspre est au fost acoperite cu două bolți longitudinale (în raport cu direcția zidului perimetral), iar spațiul accesului și cel delimitat de traveea dinspre vest au fost acoperite cu câte o boltă transversală.

¹ În special G. Potra, *Istoricul Hanurilor Bucureștene*, 1985 pentru istoricul hanului; F. Damé, *Bucarest en 1906*, București, 1908 pentru fotografiile din 1880 ale lui M.N. Cerchez.

² În special Planul Borroczyń din 1852 (Maior Baron Rudolf Arthur Borroczyń, *Planul Borroczyń 1847-1852*, caroul 39, Biblioteca Academiei Române) și *Releveul parterului Hanului Șerban Vodă* din 1876 (informație P. Mortu).

³ Gh. Mănuclu Adameșteanu, R. Popescu, E. Gavrilă, *et. all*, *Centrul istoric, str. Lipscani, sectorul dintre str. Eugeniu Carada și str. Smârdan*, *Cronica Cercetărilor Arheologice* (campania 2007), 2008, p. 63-65; Gh. Mănuclu Adameșteanu, P. I. Panait, A. Măgureanu, *et. all*, *Centrul istoric al Bucureștilor. Cercetările arheologice din anii 2007-2009. Probleme de restaurare-conseruare-valorificare*, *Caiete ARA*, 1, 2010, p. 114-116; V. Apostol, Șt. Bălici, C. Apostol, *Structuri arheologice din Centrul istoric al Bucureștilui*, www.simpara.ro, secțiunea Editură, 2008, consultat în 01.06.2008, V. Apostol, Șt. Bălici, *Structuri arhitectural-arheologice din Centrul istoric București*, *Caiete ARA*, 1, 2010, p. 130-132.

⁴ Fațada hanului măsoară spre strada Lipscani 105 m. (cf. G. Potra, *op.cit.*, p. 35) Colțul estic a fost reperat, însă cel vestic nu a fost investigat arheologic. Din păcate, lucrările de pavare ale străzii Eugeniu Carada nu au avut această componentă necesară.

⁵ Sistemul de numerotare al structurilor arheologice este același pe tronsonul str. Eugeniu Carada - str. Smârdan: de la Z1 la Z67, de la nivel 1 la nivel 9, pentru zidurile Hanului Greci, de la Z68 la Z107, de la nivel 10 la nivel 12 pentru cele ale Hanului Șerban Vodă (cf. V. Apostol, Șt. Bălici, *op. cit.*); Sigle suplimentare au fost atribuite astfel: Z68-1...11 pentru tronsoanele zidului de fațadă (Z68); Z93-1...5 pentru tronsoanele zidului median al subsolului (Z93); Z 91-1, Z92-1, Z94 -1 pentru tronsoanele zidurilor transversale ale zonei de subsol (Z91, Z92, Z94); Z92', Z92'', Z94' zidurile care suprapun bolțile subsolului și formulează încăperile de la nivelul parterului, încăperi cu repartizare diferită față de cele ale subsolului; Z 94'' un zid ulterior funcționării hanului, ridicat peste traseul zidului Z94; Z 96' un zid la nivelul parterului construit ușor decalat față de traseul zidului Z96 de la nivelul subsolului.

La o distanță egală cu deschiderea traveelor, pe zona subsolului, a fost identificat un alt zid longitudinal (Z93-1, Z93-2, Z93-3) traversat de goluri ample încheiate cu arce în plin cintru. Zidul reprezenta axul median longitudinal al ansamblului de pivnițe de la est (față de traveea de acces). Astfel, spațiul acestei zone de subsol era definit de șase spații boltite sprijinite pe contur, pe arcele din zidul longitudinal (Z89-Z90-Z93) și pe arcele dublouri din zidurile transversale (Z92, Z92', Z94, Z94'). Arcele descarcă eforturile în două pile cruciforme aflate la intersecția liniilor structurale. Doar cinci din cele șase spații boltite care intrau în componența celor trei travee au fost investigate: trei au fost accesibile în totalitate (*pivniță 3, pivniță 4, pivniță 6*), două au fost degajate doar parțial (*pivniță 5, pivniță 7*) și una nu a putut fi cercetată fiind suprapusă de treptele de acces în BNR.

Deasupra pivnițelor din *traveele 11, 12 și 13* se ridicau zidurile (Z92', Z92'', Z94') care delimitau camerele parterului (*încăpere 8, 9, 10, 11*). Traseul lor nu coincide cu cel al axelor structurale de la nivelul subsolului.⁶ Pentru ca zidurile să nu se sprijine direct pe bolți, zidurile sunt construite într-o manieră asemănătoare arcelor de descărcare: peste arce care urmăresc extradusul bolților s-a zidit zidul elevației.

În continuarea zidului Z93, pe distanța deschiderii *traveelor 8 și 9* (Z93-4, Z93-5) sunt construite arce dublouri pe care descarcă bolțile circulare transversale ale spațiilor din traveele menționate.

La colțul estic al ansamblului se dezvoltă o travee dispusă perpendicular pe latura estică a hanului (necercetată) care descrie o cameră lungă de cca. 11,90 m și cu deschidere probabil similară celorlalte travee curente. Accesul în această cameră se făcea prin colț, așa cum stau mărturie fotografiile din anul 1880.

Zona fără subsol. În cea mai mare parte se conservă partea inferioară a fundațiilor turnată direct în groapă (adâncă în medie de 80 cm) și părțile superioare ale fundațiilor realizate din cărămidă (29x14-5x4-5 cm) legată cu mortar de var. Zonele zidite din fundații (100-120 cm înălțime) au grosimi cuprinse între 65 și 85 cm. Zonele de elevație ale zidurilor se conservă fragmentar, fiind surprinse local pe înălțimi care nu depășesc 30 cm.

Nivelul de călcare al acestei zone este reprezentat de fragmentele a două pavaje (*nivel 10, nivel 11*) descoperite în *traveea 3* și în *traveea 6*.

Zona accesului. Configurația originară a accesului la subsol este dificil de restituit. Este posibil ca pe sectorul sudic al *traveei 9* să fi fost construită o boltă circulară rampantă paralelă cu tronsonul de scara conservat. Rampa scării este realizată din cărămizi (27x13x4,5 cm) zidite în trepte, peste care erau așezate bârne masive din lemn. Ampretele lor se conservă în zidurile transversale (Z95, Z96), unde erau încastrate. Rampa scării se conservă până la 3,15 m de fața interioară a zidului perimetral. Atât continuarea scării, cât și nivelul de călcare inferior la care ar fi dus scara nu se conservă sau nu a fost identificat. Este posibil ca scara să fi continuat cu un tronson din lemn.

Pivnița paraclisului (?): Zidurile pivnițelor, realizate din cărămidă (29-30x14-15x4,5-5 cm) legată cu mortar de var, au grosimi cuprinse între 90 (zidul de fațadă și cele laterale, spre zona fără subsol - Z91, Z95) și 130 cm (zidul median și cele transversale - Z 93, Z92, Z94). Zidurile conservă urme care descriu modul în care au fost construite. După ridicarea zidului până la 2,25 m față de nivelul de călcare, nivel obținut probabil prin zidirea de pe un scaun, se încastrau în ultimele asize bârne cu secțiunea de cca 20x10 cm. Pe aceste bârne în consolă se aseza planșeul schelei. După zidirea a încă unui segment înalt de cca. 1,30 m s-a repetat procedeul încastrării bârnelor și a fost realizat nivelul următor al schelei. Cele două niveluri ale schelei sunt atestate de cele patru amprente de bârne (*amprentă schelă*) dispuse câte două pe două rânduri, pe aproape fiecare dintre zidurile perimetrice. Zidurile poartă și urmele unor încastrări de schelă ulterioare construirii. La colțurile decroșurilor care susțin arcele dublouri și arcele zidului

⁶ Această configurație este înregistrată și în *Releveul parterului Hanului Șerban Vodă* din 1876, v. *supra* nota 2.

median au fost săpate lăcașuri pentru încastrarea unor grinzi orizontale pentru sprijinirea schelelor (*lăcaș schelă*).

Nivelul de călcare în interiorul spațiului este reprezentat de pavajul din cărămidă așezată pe cant (*nivel 12*), conservat în proporție mare în zona zidului median.

Urmele unor prelucrări funcționale ale spațiului au fost înregistrate în *traveea 12*, spre nord: o penetrație încheiată în arc, orientată spre latura nordică a aripii sudice a hanului și urma unui gol care putea servi ca acces secundar dinspre o zonă vecină.⁷

Pivnița conține prelucrări arhitecturale speciale. În *traveea mediană*, central, este amplasată o nișă (81 cm lățime x 72 înălțime la cheie x 36 cm adâncime) al cărei arc este subliniat atât prin retragerea sa din planul peretelui, cât și prin așezarea unor cărămizi pe circumferința sectorului arcului. Fragmentele din finisajul pereților - cele trei zone cu fresce care conțin reprezentări religioase - sugerează destinația prețioasă a acestui ambient (*paraclis?*).

Construcțiile adosate zidului laturii sudice a hanului: zidului perimetral este „dublat” la o distanță de cca. 1-1,2 m de un zid cu o grosime de 30-35 cm care păstrează din elevație maxim 20 cm. Elevația era așezată pe o mică fundație turnată direct în groapă, mai lată ca zidul și cu o adâncime de cca. 70 cm. Acesta, împreună cu o serie de ziduri transversale construite similar, delimitează încăperi cu dimensiuni mici (2,7-3 m lungime). Aceste ziduri, adosate hanului, reprezintă fundațiile unor construcții - mici barăci sau copertine exterioare prăvăliilor.

Structuri anterioare construirii hanului (ante sf. sec. al XVII-lea). Urmele anterioare edificării hanului sunt foarte firave - urmele unui pavaj ars finisat probabil cu cărămidă (*nivel 13*), vestigiile unui canal prevăzut cu gură de deversare (*canal 2*) și amprente de lemn în zona *traveelor 14 și 15*.

2. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice ale Hanului Șerban Vodă

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată.
2. Amprenta traseelor zidurilor hanului trebuie subliniată în stereotomia pavajului.
3. Se impune conservarea și punerea în valoare într-o criptă arheologică vizitabilă a pivnițelor *paraclisului*, excepționale prin amploarea și calitatea mărturiilor arheologice descoperite. Spațiile ample boltite, detaliile arhitecturale speciale (nișă, pavaj din cărămidă), frescele alcătuiesc un ansamblu coerent reprezentativ pentru ultimul sfert al secolului al XVII-lea.

Cele trei spații boltite dinspre sud (*pivniță 3, pivniță 4, pivniță 6*) vor fi conservate și prezentate integral. Cele două spații boltite dinspre nord (*pivniță 5, pivniță 7*) vor fi integrate parțial în cripta arheologică astfel încât pilele cruciforme să poată fi văzute pe toate laturile și *fresca 1* să poată fi conservată *in situ*. La nord de pile va fi realizat prin amplasarea unui zid de sprijin la o distanță de minim 2 m de fața nordică a pilelor un culoar de trecere care va parcurge pe direcție longitudinală deschiderea *traveelor 11 și 12*. Zona culoarului poate fi acoperită cu planșeu de beton armat astfel încât pe această zonă să poată fi realizat la nivelul actual de călcare, în zona dintre gardul existent și trotuarul perimetral al BNR, spațiul verde în forma de dinaintea realizării sondajelor arheologice.

Modul în care va fi protejat prin acoperire restul spațiului criptei arheologice (*pivniță 3, pivniță 4, pivniță 6*) va fi rezolvat și detaliat prin proiectul de restaurare și valorificare. Acoperirea provizorie realizată pe suprafața *traveei 10 / pivniță 3*, de sub treptele de acces ale BNR poate fi concretizată în proiectul de intervenție prin introducerea unui planșeu de beton

---

⁷ În această ipoteză, între nivelul limitei inferioare a golului și nivelul de călcare în pivniță ar trebui să fi funcționat o scară de lemn.

armat. Acoperirea celorlaltor două spații va face obiectul unui studiu specific de conservare și valorificare. Trebuie avută în vedere asigurarea ventilării pentru menținerea unui microclimat lipsit de umiditate excesivă – condiții necesare conservării vestigiilor și, în special a frescelor. Trebuie menționat că măsurile empirice folosite pentru protejarea temporară a suprafețelor finisate cu fresce (acoperirea cu panouri de policarbonat)⁸ și expunerea îndelungată la factorii de mediu au accentuat acumularea umidității și au cauzat probabil distrugerea totală a *frescei 2*, iar *fresca 3* este în proces accentuat de desprindere de pe suport. În cazul *frescei 3* trebuie luate măsuri urgente pentru fixarea fragmentelor desprinse și re poziționarea fragmentelor deja detașate. Această operațiune trebuie să fie declanșată în momentul în care „protecția” din policarbonat va fi scoasă. Eliminarea panoului de policarbonat în absența restauratorului de pictură poate cauza pierderea iremediabilă a frescei.

---

⁸ Din motive necunoscute, protejarea provizorie inițială din pânză care permitea ventilarea frescei a fost eliminată și a fost introdusă cea din policarbonat care a cauzat acumularea excesivă a umezelii.